

DOI: <https://doi.org/10.31318/2786-8877.7.2024.331860>

СУВОРОВА І. О.

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського. Аспірантка творчої аспірантури кафедри оперної підготовки та музичної режисури. Науковий консультант — О. В. Касьянова, кандидат мистецтвознавства, професор, заслужений діяч мистецтв України, професор кафедри (Київ, Україна).

Suvorova, Iryna. Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music. Creative Postgraduate Student at the Department of Opera Training and Music Direction. Scientific Advisor — Olena Kasianova, Candidate of Art Studies (PhD), Professor, Honored Artist of Ukraine, Professor at the Department (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-7365-2946>

© Суворова І. О., 2024.

irina.applause@gmail.com

УКРАЇНСЬКА ОПЕРА НА ІСТОРИЧНУ ТЕМАТИКУ В НОВОМУ РЕЖИСЕРСЬКОМУ ОСМИСЛЕННІ

UKRAINIAN OPERA ON HISTORICAL THEMES IN SEARCH OF NEW DIRECTORIAL INTERPRETATION

Актуальність дослідження. Із набуттям Україною незалежності активізувався процес інтеграції українського мистецтва у європейський культурний простір. Одним із проявів такої інтеграції стало започаткування в оперному театрі України міжнародних мистецьких проєктів, серед них — україно-американо-французький аналог за оперою «Анна Ярославна — королева Франції» (1995) Антіна Рудницького. Переосмисленням історичної тематики в нових соціокультурних реаліях зумовлено нові сценічні прочитання опер «Богдан Хмельницький» (2005) Костянтина Данькевича і «Запорожець за Дунаєм» (2023) Семена Гулака-Артемовського. Дослідження режисерських утілень цих

творів дає змогу з'ясувати головні тенденції в інтерпретації історичної тематики.

Зацікавлення національною складовою в репертуарі музичного театру сприяє формуванню самоідентифікації українського етносу, що актуалізує тему цієї розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сценічне втілення опери А. Рудницького «Анна Ярославна — королева Франції» в міжнародному україно-американо-французькому проєкті 1995 року проаналізував Юрій Станішевський [2002]. Особливості втілення оновленої редакції опери К. Данькевича «Богдан Хмельницький» 2005 року розглянула Людмила Олтаржевська [2005], засоби відтворення життя і побуту українського козацтва в Задунайській Січі на теренах османської імперії з'ясувала Олена Бачинська [2015]. Специфіку нової редакції оперної вистави С. Гулака-Артемовського «Запорожець за Дунаєм» 2023 року висвітлили Андрій Аблов і Наталія Писанка [2023]. Спираючись на ці публікації, розглянемо різні сценічні втілення української опери на історичну тематику в Україні.

Мета дослідження — розглянути режисерські інтерпретації української опери на історичну тему відповідно до соціокультурних реалій у вітчизняному музичному театрі часів незалежності.

Виклад основного матеріалу. У музичному театрі України зросло зацікавлення історичною тематикою. Це зумовлено потребою самоідентифікації нації, бажанням переосмислити цю тематику відповідно до сучасних можливостей, що й викликало нові редакції / версії творів, раніше втілених за принципами соцреалізму. Їх поновлення спирається не тільки на нові знання з історії, а й на сучасні досягнення музичної режисури, синтез традиційних та інноваційних засобів сценічної виразності, здатних створити захопливе цілісне музично-театральне видовище.

25 грудня 1995 року в Національній опері України відбулася прем'єра опери «**Анна Ярославна — королева**

Франції» Антіна Рудницького, представника української діаспори в Америці. Її впродовж кількох місяців підготував міжнародний склад постановників. За диригентським пультом — маестро Іван Гамкало (Україна), режисер-постановник Мішель Волковицький (Michel Volkovitsky) та художник-постановник Олександр Еро (Alexandre Aja / Alexandre Jouan-Arcady) із Франції. За кулісами — молода і надзвичайно гарна виконавиця головної ролі Анни Ярославни Ірина Даць. Анна Ярославна, велична постать світової історії, змогла в умовах «дикого» західного світу прищепити своїм синам, а в майбутньому — королям Франції, розуміння толерантності, дипломатичності і взаємоповаги як до співвітчизників, так і до представників інших держав. Її внесок у розвиток культури західного світу дещо неоціненний, бо вона дотримувалася політики релігійної співдружності з католицькою церквою, співпраці з країнами Європи, завдяки чому уникала війн і кровопролиття.

«Анна Ярославна — королева Франції» — це опера-спогад про славне минуле й культуру Русі-України, її давні зв'язки із Францією. Романтична опера з історичним підґрунтям мала яскраво виражені елементи соціально-політичної драми. Сюжет опери розгортається в Київській Русі і Франції. У сценографічному вирішенні підкреслено яскравість, пишність Київської Русі і морокуватість Франції. Художнє оформлення картин, пов'язаних із подіями у Франції, сценограф здійснив в умовному стилі епохи Генріха I, а декоративно-образні вирішення сцен у Київській Русі видаються дещо спрощеними, можливо, через переважний акцент на акторську майстерність виконавців.

Перший акт виділяється темнуватістю зображення середньовічної Франції і загального похмурого настрою головного героя Генріха I, який ніяк не може знайти собі майбутню королеву. Отримавши благословення Папи Римського, він відправляє послів у Київську Русь, щоб заручитися з Анною Ярославною — дочкою Ярослава Мудрого.

Другий акт надзвичайно світлий і яскравий, адже Русь на той час була квітучою і розвиненою, відкритою для всіх держав. Ярослава Мудрого називали європейським сватом, бо всі його дочки були одружені з королями великих держав середньовічної Західної Європи. Сюжет розгортається з плином подій. Отримавши лист від Генріха I, Ярослав погоджується віддати свою дочку на трон французького престолу. Анна розуміє свою долю і не перечить політичному рішення батька. Відчуваючи теплоту і взаємне почуття до Генріха I, вона приймає свою долю як майбутня королева.

Третій акт «Схід сонця» в морокуватій Франції з появою на троні Анни Ярославни. Країна з любов'ю та відданістю поставилася до прекрасної княжни з Київської Русі, яка отримує всі переваги як майбутня королева — шанована, вихована, надзвичайно вродлива, а головне — добра і справедлива.

Можна накреслити певну паралель між подіями XI століття і сучасністю, адже в наші дні завдяки економічній, культурній, політичній, гуманітарній та дипломатичній співпраці ми так само проходимо прискорену євроінтеграцію, що укріплює дружні відносини України з країнами Європи.

24 грудня 2005 року в Україні відбулася прем'єра опери **«Богдан Хмельницький»** Костянтина Данькевича. Диригент — Василь Василенко, режисер — Василь Вовкун, сценографи — Тадей і Михайло Риндзаки, балетмейстер-постановник — Віктор Похиленко. Опера поставлена в новій музичній редакції Євгена Станковича, який дописав сцену «Бій під Жовтими Водами», доповнивши монументальне героїко-епічне полотно К. Данькевича. Масштабні народно-хорові, побутові й танцювальні сцени вирішені дуже яскраво й захопливо. В. Вовкун об'єднав акторів навколо поняття «народ»: жінки, чоловіки, діти, люди прості і заможні, які несли прапори, ікони, корогви, — були різні, водночас у вузлових мізансценах вони об'єднувалися у спільному натхненні. Окрасою вистави стала вокально-хореографічна картина «Бій під Жовтими Водами», яку В. Вовкун відтворив у найкращих

традиціях режисури батальних сцен. У ній органічно злилися хор із відповідними бойовими пластично-пантомімічними рухами й артисти балету із синкретичним поєднанням дієвого танцю і техніки сценічного бою в супроводі динамічної відеопроєкції. Під час бою учасники то розбивались на окремі групи з різними рольовими завданнями, то зливалися в колективний образ переможців, посилюючи велич та монументальність сцени. Виставу було показано в Києві в День Соборності України 22 січня 2006 року в залі Національної опери України, пізніше — у Львівській опері. Ця вистава стала всеукраїнською подією, грандіозним театральним видовищем.

У травні 2023 року у Львівській опері нову музичну редакцію опери **«Запорожець за Дунаєм»** Семена Гулака-Артемовського здійснили Олександр і Дмитро Саратські на лібрето Миколи Бровченка й Оксани Тараненко. Над виставою працювала постановна група у складі режисерки Оксани Тараненко, сценографа Тадея Риндзака і диригента Андрія Нагрудного. Хор, балет і оркестр — Львівської національної опери. За задумом постановників, козаки по-стали могутньою, войовничою і волелюбною силою, здатною протистояти будь-яким перешкодам і ворогам. Радикальне переосмислення образу Карася — від веселого п'янички до мужнього, дотепного й відповідального ватажка козаків — надало сюжету нового сценічного прочитання: всі персонажі об'єднані прагненням повернутися на Батьківщину і щиро вірять у це. Уведення в дію нового-старого персонажа Терентія, брехливого і підступного зрадника, який був у першій редакції опери С. Гулака-Артемовського, а пізніше невинувато видалений з лібрето, значно загострило конфлікт і підкреслило паралель між ним і сучасними колаборантами. Образ козака Мамає став своєрідним духовним символом, який надихав козаків вірою в перемогу.

Вистава стала новим прочитанням опери, який прямо не був визначений у творі Гулака-Артемовського, але інтуїтивно підказував акторам і постановникам засоби вирішення

багатьох сцен. Із корекцією лібрето зміст опери ніби відкрили заново і донесли до глядача міць і велич українського козацтва, що символічно асоціюється із сьогоденними подіями. Завдяки зусиллям постановної групи і виконавського складу досягнуто необхідного балансу між класикою і сучасністю у вирішенні вистави — між побутовими і філософськими, комічними і ліричними компонентами, утіленими за допомогою сучасної музичної мови. Нова музична вистава була переосмислена: від номерної структури до цілісної наскрізної музичної драматургії, яка виконала своє завдання — захопити глядача. За задумом режисера і сценографа, образ вистави вирішений як військовий табір, оточений ворогами, на тлі якого козаки символічно шукають свій шлях додому, в Україну, яку мають вибороти для себе і нащадків. Звичайно, є певна невідповідність у зображенні місця дії: у лібрето оригіналу — Османська імперія, в оновленому варіанті — територія між Російською та Османською імперіями, що символізує роздоріжжя, на якому здійснюють свій вибір козаки. Це стосується й костюмів, які більше нагадують гуцульські, утеплені, непридатні для півдня. Сподіваймось, що глядача більше захоплюють події, персонажі, сценічне вирішення і музика опери. Вистава набула популярності, увійшла в репертуар Львівської опери з перспективою показу на європейських театральних сценах.

Висновки. У 1995 році прем'єрою спільного україно-американо-французького оперного проекту «Анна Ярославна — королева Франції» Антіна Рудницького втілено міжнародний проект завдяки комунікації митців різних країн, обміну досвідом світового музичного театру.

У 2005 році в новій версії опери «Богдан Хмельницький» Костянтина Данькевича поєднано українські традиції і зарубіжні новації в диригентському, режисерському, сценографічному, пластично-хореографічному трактуванні оригіналу. Вистава змінила ставлення глядача до історії свого народу, до ідентифікації його як нації, гідної жити в умовах взаєморозуміння, взаємоповаги й довіри.

У 2023 році постановники опери «Запорожець за Дунаєм» у новій музичній редакції братів Олександра і Дмитра Саратських підкреслили паралель між подіями межі XVIII–XIX століть і сьогодення, переосмисливши лібрето з акцентом на невичерпності козацького духу в боротьбі за Україну для себе і нащадків.

Список використаної літератури і джерел

1. Аблов А. С., Писанка Н. В. Урок деколонізації від Львівської опери та її «Запорожця за Дунаєм». *Українська правда*. 2023. 6 червня.
2. Бачинська О. А. Задунайська Січ (1775–1828). *Історія Запорізької Січі* / В. А. Смолій, В. О. Щербак, А. О. Гурбик та ін. Київ : Арії, 2015. С. 194–228.
3. Олтаржевська Л. Є. «Богдан Хмельницький». Уперед, у минуле. *Україна молода*. 2005. № 244. 28 грудня.
4. Станішевський Ю. О. Опера А. Рудницького «Анна Ярославна — Королева Франції». Станішевський Ю. О. *Національний академічний театр опери та балету України імені Тараса Шевченка: історія і сучасність*. Київ : Муз. Україна, 2002. С. 560–562.